

ТРАДИЦІЙНА КАНОНІЧНА ТЕРИТОРІЯ І НОВА ПОСТМОДЕРНА ТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ: ДЕЩО ПРО СУЧАСНІ ГЕОЕКЛЕЗИОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ

Проаналізовано низку територіальних концептів еклезиології, серед яких – поняття канонічної території. Коротко розглянуто віхи еволюції ідеї територіальності Церкви та звернено увагу на територіальні трансформації в ній, спричинені суспільними процесами постмодерної доби. Запропоновано геоеклезіологію як сферу богословського пошуку, котра, черпаючи з теоретично-методологічного апарату гуманітарної географії, має на меті наповнити конкретні форми територіальної організації Церкви еклезіальним сенсом. Висловлено припущення про необхідність змістити акценти в еклезиології з територіальних концептів на концепти, пов'язані з Хрещенням, Євхаристією та розумінням Церкви як Божого народу, описані в євхаристійній еклезиології та еклезиології сопричастя.

Ключові слова: хрещальна еклезиологія, геоеклезіологія, еклезиологія сопричастя, євхаристійна еклезиологія, канонічна територія, постмодерна еклезиологія, територіальні концепти, територіальні трансформації, територіальність Церкви, форми територіальної організації Церкви.

Церква Христова – попри свій sacramentalний вимір, як містичне Тіло Христове – не може знехтувати фактом, що вона є також територіально організованою інституцією та особливим географічним феноменом. Очевидно, таке твердження є правдивим стосовно Церкви подорожуючої на протигагу Церкви прославленій чи Церкві терплячій. Тобто територіальність Церкви як така триває до кінця часів, до другого пришествя Христового, і власне в такому обмеженому часі подорожуючої Церкви учні Христа отримали заповідь, що має очевидний територіальний вимір: «Будете моїми свідками в Єрусалимі, у всій Юдеї та Самарії й аж до краю землі» (Дії 1:8).

Церква подорожує в суспільному географічному просторі, який останнім часом зазнав суттєвих трансформацій, до яких вона виявилася неготовою. Залишаючись в інституційному сенсі строго ерархізованою, Церква опинилася в досить деструктурованому й деерархізованому суспільстві,

зв'язки в якому все частіше будуються за мережевими принципами. За таких обставин уживання традиційних територіальних категорій дисонує з реальністю Церкви і є неабияким викликом для еклезіальної думки.

Усе це спричиняє нове зацікавлення, здавалось би, усталеними територіальними концептами еклезіології з метою переосмислити нові соціогеографічні реалії, в яких опинилася постмодерна Церква.

Канонічна територія в контексті традиційної територіальності

Одним із найпоширеніших територіальних концептів традиційної еклезіології є поняття канонічної території. Сам ужиток цього терміна скеровує нас у сферу геополітичних тактик чи стратегій, адже коли існує територія, яка комусь належить, то з'являються такі цілі, як її оборона, утримання під контролем, розширення тощо. З іншого боку, можлива і втрата території шляхом окупації чи анексії, через відмову від неї чи обмін.

Власне в контексті таких цілей і оперують поняттям канонічної території, вжиток якого почався в 30-х роках ХХ ст. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у Російській Православній Церкві (РПЦ) спостерігається тенденція активно задіювати вказаний термін у двох цілях: щоб унеможливити відокремлення від неї Православних Церков у незалежних країнах колишнього СРСР та щоб обмежити розвиток т. зв. «інославно» Церков на території Росії. Водночас розширення Московським патріархатом своєї канонічної території поза межі Росії виявилось одним із додаткових інструментів російської зовнішньої політики¹.

Очевидно, й інші помісні Церкви скористалися вказаним терміном у дискусіях про зони власного впливу, зокрема на Балканах, у Балтиці й загалом у православній діаспорі та на неправославних теренах, що коротко розглядається в одній із наших розвідок².

¹ Розширення канонічної території РПЦ триває. Наприклад, Архиєрейський собор Московського патріархату 2016 р. заявив про свою виключну канонічну юрисдикцію над Монголією (Определение Освященного Архиєрейского Собора РПЦ о внесении изменений и дополнений в Устав РПЦ // *Официальный сайт Московского патриархата* (<http://www.patriarchia.ru>), 3 февр. 2016). Відтоді виключна канонічна територія РПЦ, згідно з її офіційною позицією, налічує 16 країн: Росія, Україна, Білорусь, Молдова, Естонія, Латвія, Литва, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Китай, Японія, Монголія. Можна припустити, що наступна декларація Московського патріархату про його канонічну територію стосуватиметься Таїланду, уряд якого ще у 2008 р. передав РПЦ церковну юрисдикцію над усіма православними королівствами (див.: Православная Церковь в Таиланде // *Официальный сайт Православной Церкви в Таиланде* (<http://www.orthodox.or.th/>)) та сусідніх йому країн. Дедалі більше відчуження від Константинопольського патріархату додаватиме РПЦ сміливості щодо набуття нових «канонічних територій».

² І. Ранця. Принцип канонічної території у православному віровченні та міжцерковних взаєминах // *Релігієзнавчі нариси* 3 (2012) 62-73.

Юрисдикція над канонічною територією з православного погляду є, загалом кажучи, ексклюзивною, так що дії сторонніх суб'єктів на ній трактуються як нелегітимні, незаконні, а часом навіть і безблагодатні, тобто такі, що не мають жодних сакраментальних наслідків, коли йдеться про звершення церковних таїнств³. Ця проблематика висвітлена в багатьох публікаціях, ілюстрованих багатим емпіричним матеріалом сучасності⁴.

Водночас усі автори, які вживають для своїх досліджень критично-логічну аргументацію, доходять висновку, що ідеї, закладені в основу сучасного поняття канонічної території, сформувалися в період легалізації християнства в Римській імперії, коли Церква почала так чи інакше узгоджувати свої територіальні структури з територіальними структурами державної регіональної влади, заклавши подібну до світської ідею, що одна територія може бути під юрисдикцією одного суб'єкта влади. Таким єдиним для кожної території церковним суб'єктом став місцевий єпископ, якого все частіше трактували як представника єдиного Христа, його *alter ego*.

Важко цілком відкинути певну аналогію між організацією діоцезів у Римській імперії, якими керували вікарії, і територіальною організацією Церкви. Така аналогія є нормальним і очікуваним явищем, адже Церква занурена в суспільні реалії, діє в них, і чимало тенденцій у ній є наслідком різних інкультураційних процесів. З розвитком інституції соборів і синодів принципи «одна територія – одна місцева Церква», «одне місто – один єпископ» були визначені й закріплені в церковному праві⁵, стали частиною

³ Таке однобоке й консервативне трактування окремих суто юридичних норм Церкви з перенесенням наслідків цього на сакраментальне життя спричиняє те, що окремі православні ревнителі ведуть мову не лише про неканонічну територію, але і про неканонічну молитву, неканонічну книжку, неканонічну ікону, неканонічне Хрещення, неканонічну Церкву тощо.

⁴ І. Алфеев. Принцип «канонической территории» в православной традиции // *Информационно-аналитическая служба «Русская народная линия»* (ruskline.ru), 12 нояб. 2019; Я. Буцьора. Канонічна територія Московської патріархії: аналіз сучасної російської православної думки // *Релігійно-Інформаційна Служба України* (risu.org.ua), 2 лист. 2019; О. Турій. Історичні аспекти поняття «канонічної території» // *Католицький суспільно-релігійний сайт «Credo»* (credo.pro), 29 жовт. 2019; Е. Холмогоров. Геополітика канонического пространства // *Православное информационное агентство «Русская линия»* (rusk.ru), 20 окт. 2019; В. Чаплин. Понятие канонической территории в межправославном, межхристианском и церковно-общественном контексте // *Интернет-журнал «Религия и СМИ»* (www.religare.ru), 9 окт. 2019; D. Jackson. Canonical Territory and National Security: Patriarch, President, and Proselytism in the Russian Federation // *Baptistic Theologies* 2 (2010) 59-81; G. Prichodko. *La genèse de la notion de territoire canonique: Ier – XIème siècle*. Paris 2015.

⁵ Наприклад, канн. 14, 15, 34, 35 Апостольських правил забороняють єпископові чи пресвітеру священнодіяти за межами власних епархій чи парафій; кан. 8 Першого вселенського собору в Нікеї категорично забороняє присутність двох чи більше єпископів в одному

канонів Православної Церкви, зберігаючи досі свою релевантність і для Церкви Католицької⁶.

Поняття канонічної території, яке ввійшло в обіг доволі стихійно, потребувало богословського обґрунтування, що виявилось непростою справою, попри спроби багатьох богословів, передусім російських.

Зокрема, митрополит Іларіон (Алфеев), з одного боку, визначає принцип канонічної території як суто внутрішній для православної еkleзіальної традиції, а з іншого – легко переносить його на православно-католицькі взаємини; в одних випадках підкреслює, що канонічна територія має узгоджуватися з територією держави, а в інших – декларує, що державні кордони не можуть бути чинниками, котрі визначають територіальні межі церковних юрисдикцій; з одного боку, вважає нормальним існування епархій РПЦ за межами її канонічної території, а з іншого – вважає порушенням принципу канонічної території, коли інші церковні юрисдикції формують свої структури на т. зв. «канонічній території РПЦ»⁷.

Щоб уникнути вказаних вище суперечностей, які так чи інакше виникають при спробах оперувати концептом канонічної території, окремі російські автори⁸ розрізняють різні типи канонічної території РПЦ: географічна (всі країни, що були колись частинками Російської держави); культурна (люди в усьому світі, навіть нехристияни, котрі перебувають під впливом російської церковної культури); етнічна (всі етнічні росіяни, хоч би в якій державі вони жили); місійна (всі території, де російські місіонери були хронологічно першими проповідниками Євангелія, як і всі ще не охрещені етнічні росіяни); пастирська (всі охрещені в РПЦ)⁹ тощо.

й тому ж місті; кан. 6 Першого вселенського собору в Нікеї та кан. 3 Другого вселенського собору в Константинополі гарантують єпископам окремих міст право поширити їхню владу поза межі власних єпископств, на підставі чого незабаром виникає система пентархії, через що глобальна Церква територіально розділяється на п'ять окремих територій.

⁶ Обидва кодекси канонічного права Католицької Церкви містять поняття «власна територія» і «чужа територія» (канн. 91, 136, 447, 491, 508, 579, 628, 862 Кодексу канонічного права), про територію дієцезії чи Церкви та територію поза нею (канн. 57-58, 146-150 та ін. Кодексу канонів Східних Церков, далі – ККСЦ). Водночас католицьке канонічне право не вбачає проблем в існуванні різних суб'єктів церковної влади на одній і тій самій території (пор. канн. 32, 1013 ККСЦ).

⁷ И. Алфеев. Принцип «канонической территории» в православной традиции // *Информационно-аналитическая служба «Русская народная линия»* (ruskline.ru), 26 окт. 2019.

⁸ Там само; Русская каноническая территория // *Saint Ambrose Foundation* (catholic-church.org), 4 нояб. 2019.

⁹ Тут варто згадати доктрину російського світу, розвинуту президентом Росії Володимиром Путіним і патріархом Московським Кирилом (Гундяєвим), котра є дуже релевантною до цих підвидів російської канонічної території. Див: Патриарх Московский и всея Руси Кирилл. Текст выступления на III Ассамблее фонда «Русский мир» // *Информационный портал Фонда «Русский мир»* (www.ruskiymir.ru), 25 окт. 2019.

Уважний аналіз вказаних джерел виявляє їхню очевидну внутрішню суперечність: територіальність у них детериторіалізується (наприклад, територією стають росіяни), етнічність ідеологізується (російськість прирівнюється до східнослов'янськості), а сам ужиток поняття «канонічна територія» стає маніпулятивним (для окреслення російської канонічної території беруть той варіант її концепту, котрий має найширший обсяг, тимчасом як для окреслення канонічної території когось іншого вживають варіант концепту, що має найвужчий обсяг).

Саме тому католицька сторона в багатьох документах і заявах послідовно відмовлялася від прямого застосування принципу канонічної території як у православно-католицьких відносинах, так і в офіційному православно-католицькому діалозі¹⁰.

Попри те, російські автори значно поглибили концепт канонічної території, спробувавши розгорнути цілу понятійно-термінологічну систему: крім перелічених вище термінів, до неї можна включити також їхні напрацювання про канонічний простір, конкретною інституційною реалізацією якого і є канонічна територія; про зовнішні (між єпархіями) і внутрішні (між Церквами) канонічні кордони тощо¹¹.

Деякі аспекти еволюції територіальності Церкви

Територіальність Церкви певним чином корениться в географічному світогляді старозавітного Ізраїля: у дохристиянський період вибраний народ сформував особливий зв'язок із землею свого розселення, через що географічний простір Ізраїля став простором особливої божественної присутності (що, зокрема, відображає термін «Свята Земля») як безпосередній наслідок Божої обітниці спасіння («Обіцяна Земля»).

Прописана в П'ятикнижжі внутрішня територіальна організація єврейського географічного простору, а саме чіткий поділ на, кажучи сучасною мовою, етнографічні провінції (дванадцять племен Ізраїля), мала ознаки своєрідної священної «парцеляризації» Обіцяної Землі. Остання, завдяки існуванню строго єдиного центру пан'єврейської божественної територіальної гравітації (Єрусалимський храм, куди щороку на Пасху сходилися паломники з усіх околиць), становила єдність, котру в окресленні сучасних географічних теорій можна б назвати територіальною системою чи комплексом¹².

¹⁰ Patrice Mahieu. *Se préparer au don de l'unité: La commission internationale catholique-orthodoxe 1975–2000*. Paris 2014, с. 396.

¹¹ Холмогоров. Геополитика канонического пространства.

¹² Пор.: О. Шаблій. *Суспільна географія: проблеми теорії, історії та методики дослідження*, т. 1. Львів 2015, с. 350н.

Церква Христова народилася саме в контексті такого особливого відношення між Ізраїлем як вибраним народом і обіцяною йому Богом землею. Однак після того, як з апостольськими подорожами християнство вийшло за межі Обіцяної Землі, у відношенні «вибраний Народ – вибрана Земля» відбулася корекція. Адже зв'язок між юдеями як вибраним народом Старого завіту і християнами як народом Нового завіту не включає прямої тяглості: християни як вибраний народ Нового завіту сформувалися поза виключною прив'язаністю до єврейського народу чи землі (пор. Гал 3:27-28), не втрапивши при цьому певної прив'язаності до географічного простору як такого.

Тому територіальну організацію ранньої Церкви визначила конфігурація географічного простору не Єврейської держави, а Римської імперії, у реаліях якого визріло християнство: у ній відбилася й застигла власне територіальна організація Римської імперії періоду легалізації християнства.

Подальші історичні процеси, особливо II тисячоліття, серйозно потрясли географічне середовище Церкви. Зокрема, в період хрестових походів виникають певні елементи, котрі нині називаємо «паралельною єрархією»: у містах-осідках візантійських єпископств постають латинські дієцезії та патріархати. Звичайно, вони вважають себе не паралельними структурами, а такими, що легітимно охоплюють своєю юрисдикцією всіх християн відповідних територій та існують відповідно до принципу «одне місто – один єпископ».

Реформація в Європі XVI–XVII ст. не порушила цього принципу, і він зберігався доти, доки залишалося чинним правило «*cujus regio, ejus religio*». З подальшими конфесійними поділами в протестантизмі, а також із поетапним утвердженням принципів релігійної свободи католики і протестанти починають учитися співіснувати на тих самим територіях справді паралельно.

У той же період у Східній Європі й на Близькому Сході внаслідок церковних уній: Берестейської 1596 р., Ужгородської 1646 р., Трансільванської 1724 р., Вірменської 1742 р. – виникає таке явище, як унійні Церкви, що власне поклато початок форматуванню системи в повному сенсі паралельних церковних юрисдикцій. Звичайно, для Католицької Церкви наявність на одній території двох чи більше єрархів¹³ не становить проблеми, бо вони опікуються паствою різних обрядів, хоч і на тій самій території.

У XX ст. відбуваються активні міграційні процеси, що призводить до появи діаспор – етнічних спільнот, котрі перебувають поза територією свого походження, але зберігають власну ідентичність. Як наслідок, на традиційно римо-католицьких теренах – у Європі й Америці – виникають східнокатолицькі та православні громади, які прагнуть мати власну єрархію.

¹³ У Львові від 1630 р. до 1938 р. мали свої осідки три католицькі єрархи: латинський, вірменський і візантійський.

Отож у ХХ ст. дотримання правила «одне місто – один єпископ» стало *de facto* неможливим навіть у межах однієї Церкви чи групи Церков, що перебувають у сопричасті між собою. Саме тоді поняття «канонічна територія» і входить у літературу та церковну документацію.

Друга половина ХХ ст. позначена також вагомими трансформаціями у функціонуванні суспільного географічного простору та сприйнятті його людиною. Територіальність постмодерного¹⁴ суспільства серйозно змінилася. Зокрема, організація людиною простору у двовимірній системі координат швидко відходить у минуле, поступаючись тривимірній моделі. У фізичному сенсі під останньою розуміємо проникнення людини до підземного простору, як і багатоповерхову розбудову вгору, що тягне за собою таку ж організацію життєдіяльності людини та відповідної інфраструктури: елемент адреси, що містить індикатор цього вертикального виміру (номер поверху, підземного рівня тощо), давно став нормою.

В абстрактному сенсі вертикальна координата людського суспільства виявляється в тому, що на одній і тій самій території реалізують свої функції різні державні й суспільні інституції, і при цьому офіційний адміністративний поділ держав не є визначальним для формування меж тої чи іншої функції: справді, існують адміністративні регіони, по яких відбувається розподіл функцій держави та охорона правопорядку, однак існують також планувальні регіони, військові округи, виборчі округи, консульські округи та ін., межі яких переважно відмінні від меж адміністративного поділу. Система, коли держава складається з, умовно кажучи, князівств, кожне з яких замикає у своїх межах усі види діяльності та всі функції, відійшла в минуле.

Який стосунок це має до територіальної організації Церкви? Подібно до періоду Римської імперії, коли Церква прийняла форму територіальної організації держави як модель для власної територіальної організації, у наш період Церква теж мала б координувати свою територіальну організацію з територіальною організацією нинішнього суспільства. Йдеться не лише про те, що церковні центри (осідки єпископів, митрополитів, патріархів) переважно збігаються з адміністративними центрами, а їхні території (єпархії, митрополії, патріархати) – з межами відповідних адміністративних регіонів. Подібно до згаданих вище територіальних тенденцій у суспільстві, й у поділеній нині Церкві формуються територіальні одиниці, котрі в різний спосіб проектується на одну й ту саму географічну територію. Подібно

¹⁴ У цій статті прикметник «постмодерний» увживається як технічний, для окреслення періоду, започаткованого суспільними змінами 1960–1970 рр. У Католицькій Церкві початок цього часового проміжку збігається з II Ватиканським собором, певним аналогом якого у Православній Церкві стали тогочасні Всеправославні передсоборові наради та міжправославні підготовчі комісії, що мали на меті приготувати Всеправославний собор.

до світського суспільства, у поділеній нині Церкві з'явилася розлога вертикальна стратифікація (див. *Рис. 1*).

Вважаємо, що в обставинах такого розшарування неможливо говорити про наскрізне застосування принципу «одне місто – один єпископ». Навіть якщо припустити досягнення церковної єдності, важко уявити собі, що структури всіх християнських Церков і конфесій будуть уніфіковані. Водночас очевидним є те, що принцип «одне місто – один єпископ» цілком зберігає свою актуальність у межах кожної з трьох вище зображених на *Рис. 1* умовних помісних Церков.

Проблематика територіальності, яка потребує поглиблення в еклезіології

Дуже узагальнено можемо констатувати, що територіальність Церкви в класичному розумінні базується на двох взаємодоповняльних принципах: території помісних Церков не можуть накладатися одна на одну; в одному й тому ж місці може існувати лише одна місцева Церква¹⁵. Нині ж спостерігаємо не лише накладання територій помісних Церков¹⁶, а й *de facto* легалізоване існування в одному місці кількох місцевих Церков, що належать до однієї і тієї ж помісної Церкви¹⁷. Формально проблему розв'язують шляхом жонглювання титулами єпархій і єпископів, що насправді не вирішує реальної суті проблеми.

У зв'язку з такою ситуацією постає низка питань. Порушенням якого типу є недотримання певних норм щодо територіальності, котрі Церква й надалі вважає легітимними: суто дисциплінарним чи таким, що зачіпає догматичні підвалини Церкви? Чи справді проблема полягає в тому, що в період формування канонів чи навіть деяких положень еклезіології початкову ситуацію в територіальності Церкви було помилково інтерпретовано як нормативну і єдино можливу, внаслідок чого часткові й обмежені ідеї було сприйнято як універсальні? А чи насправді постмодерні тенденції ламають усталені підвалини в територіальності Церкви і, відповідно, Церква повинна мати відпорність щодо них? Іншими словами, чи моделлю тери-

¹⁵ Вживання термінів «місцева» і «помісна» Церква не є цілком усталеним і часто синонімічне. У цій статті, вслід за документами II Ватиканського собору (див. Декрет про Східні Католицькі Церкви *Orientalium Ecclesiarum*, § 3), розрізняємо вказані терміни: місцева (локальна) Церква (від «місце», лат. «locus», застосовуємо щодо єпархій, дієцезій), а помісна (партикулярна) Церква застосовуємо щодо автокефальних, національних чи інших Церков *sui iuris*.

¹⁶ Наприклад, території Української Православної Церкви (Московського патріархату) (УПЦ (МП)), Православної Церкви України (ПЦУ), Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), Римо-Католицької Церкви (РКЦ) в Україні.

¹⁷ Наприклад, у Львові існують дві єпархії ПЦУ, в Парижі – три єпархії РПЦ.

торіальної організації сучасної Церкви має залишатися Церква Римської імперії III–V ст., чи Церква сьогодні повинна впевнено інтегруватися в актуальну ситуацію – так само, як рання Церква інтегрувалася в ситуацію Римської імперії III–V ст.?

Виникають також запитання глибшого плану: яким є відношення Церкви Христової як такої і Церков, помісних чи локальних, до території в принципі, беручи до уваги і сакраментальну природу Церкви, і її визначення як містичного Тіла Христового? Чи існують достатні й необхідні підстави вважати територіальну організацію Церкви божественною установою та як вплине таке її визначення на можливе освоєння людиною космічних просторів¹⁸?

Ми вважаємо, що частина перелічених вище проблем виникла у зв'язку з перенаголошенням чинника територіальності в конститутивній природі Церкви. Церква як така є передусім зібранням Божого народу, єдиною спільнотою і водночас спільнотами людей (територіальними, локальними). У зв'язку з цим варто припустити доречність зміщення акцентів в еклезіології – від розуміння території як фактора, що має конститутивне значення для Церкви та формує визначальні канонічні й еклезіологічні принципи, до розуміння території виключно як географічного простору Церкви, зовнішнього щодо неї середовища, яке не відіграє жодної конститутивної ролі для Церкви, але є своєрідним місцем для Божого народу та місії Церкви. Церква вживає це середовище відповідно до своїх потреб і шукає найкращі форми наповнення його собою. Така зміна розуміння є, на нашу думку, цілком можливою і доцільною.

Постмодерна територіальність Церкви

Численні аргументи свідчать, що впродовж церковної історії роль території була еклезіально перебільшеною, претендуючи на роль визначника канонічності чи інших форматів легітимності помісних або локальних Церков. Водночас фундаментальне визначення Церкви як народу Божого (пор. Мт 28:19-20) занедбувалося на користь територіальності. Власне, формулювання «одне місто – один єпископ» і є відображенням такого географічного детермінізму. Коли в одному місті є одна помісна Церква, цей принцип може бути виправданим. Однак у нинішній ситуації, коли на одному й тому ж «пасовищі» співіснують різноманітні «стада», цей принцип слід формулювати в редакції «одне стадо – один пастир». Іншими словами, в одному й тому самому місті (просторі) може співіснувати кілька локальних Церков,

¹⁸ Уже мав місце прецедент позаземного богослужіння: під час експедиції на Місяць американський астронавт Базз Олдрін, будучи пастором Пресвітеріанської Церкви США, 20 липня 1969 р. звершив на борту примісячного корабля Аполлон-11 протестантську месу.

кожна з яких повинна мати, звичайно, лише одного свого пастиря. Тому політичний поділ території чи її приналежність до чийхось зон впливу не може вважатися фактором, що визначає територіальні межі Церков або зобов'язує народ Божий до тих чи інших переконань. Усі є вільні обрати собі помісну чи локальну Церкву, вільні від «фатуму канонічної території», від давнього правила «*cujus regio, ejus religio*»¹⁹.

Вважаємо, що постмодерна доба остаточно унеможливила приналежність однієї місцевої Церкви до однієї території, до *locus* в ексклюзивний спосіб. Цей *locus*-місце тепер містить у собі багато місцевих Церков, які взаємодіють між собою – чи то в євхаристійному сопричасті, чи без нього, але завжди в інших формах сопричастя: у вірі, хрещенні, дияконії, місії та навіть мучеництві.

Завдяки тому, що окремі особи й цілі сім'ї, котрі перебувають в одному й тому ж *locus*, переплетені між собою найрізноманітнішими зв'язками та комунікаціями, різні Церкви, що там знаходяться, не такі вже й паралельні. Тенденції церковного життя показують, що процеси формування дедалі складніших мереж комунікації та співпраці між церковними структурами, географічно розміщеними в одному просторі, є незворотними.

Припускаємо, що нові суспільні реалії, які проектується на Церкву, вимагають переосмислення нового еклезіального феномену – присутності кількох помісних Церков в одному географічному просторі. Попри поліконфесійний склад, ця, здавалось би, паралельна присутність формує певного роду еклезіальну єдність. Звичайно, не можна заперечувати, що повнота цієї єдності виявляється у спільному звершенні Євхаристії. Однак годі стверджувати, що Хрещення не відіграє в конструкції Церкви жодної ролі. Адже тільки ті, хто отримав Хрещення, можуть брати участь у Євхаристії, тож хрещальна еклезіологія (наразі вона не розпрацьована) є передумовою євхаристійної еклезіології. У певний спосіб спільність Хрещення буде єдину місцеву Церкву там, де звершують свою місію Церкви, котрі наразі не досягли євхаристійної єдності між собою.

Отже, спільність і єдність Хрещення дає підстави говорити про формування в кожному місці, у кожному *locus*, місцевої-локальної Церкви, іншими словами – поліконфесійної Церкви місця. Це означає, що, наприклад, у Львові місцевими церквами є не лише Львівська архієпархія УГКЦ, Львівська архієпархія РКЦ, Львівсько-Сокальська і Львівська єпархії ПЦУ та Львівська єпархія УПЦ (МП) – існує також Церква Львова як така (пор: Од 2:1-3:22), котра на підставі єдиного Хрещення охоплює щонайменше всі перелічені вище локальні Церкви-єпархії. Подібно, як Львівська архієпархія УГКЦ є локальним географічним феноменом УГКЦ, так і Церква Львова

¹⁹ Пор.: II Ватиканський собор. Декларація про релігійну свободу *Dignitatis humanae*, § 2.

є локальним географічним феноменом Вселенської (католицької, екуменічної) Церкви.

Інакше кажучи, концепт *subsistit in*²⁰ II Ватиканського собору має конкретну географічну реалізацію. Не маємо наміру входити тут у дебати стосовно § 8 конституції *Lumen gentium*, що є непростим завданням. Однак припускаємо, що дослідження в цьому напрямку розвинули б ідею про те, що католицькість Вселенської Церкви має конкретні історичні й географічні формати своєї реалізації, та причинилися б до верифікації висловленої вище гіпотези про доцільність переходу в еклезіології від сприйняття території як конститутивного чинника Церкви до трактування її як простору чи місця для місії Церкви.

На відміну від єврейського вибраного народу, для якого Обіцяна Земля була інтегральною частиною Завіту з Богом (Втор 31:20), Церква Христова як новий вибраний народ, завіт якого з Богом має радше есхатологічний вимір, може територіально зорганізуватися відповідно до територіальної організації земного суспільства, яка є тимчасовим явищем, бо буде нова Земля (Од 21:1). З такого есхатологічного погляду еклезіологія має допускати співіснування локальних і помісних Церков в одному географічному просторі.

Геоеклезіологія як нова ділянка?

Дослідницьку сферу, яку ми тут розвиваємо, можна окреслити терміном «геоеклезіологія», що вже має певну традицію вжитку. Зокрема, у франкомовній науці її розвинув Філіп Бладо²¹ у своїй докторській праці²² та подальших публікаціях²³. Однак його дослідження стосувалися історії Східної і Західної Римської імперій та мали на меті проаналізувати історичну динаміку географічних зон впливу таких трьох центрів християнства, як Рим, Александрія та Константинополь, кожен з яких тим чи іншим способом намагався досягнути позиції домінування в імперській Церкві²⁴.

Виходячи з ідей Філіпа Бладо, ми трактуємо геоеклезіологію як ділянку богословського знання, котра проникає в гуманітарну географію та має за

²⁰ II Ватиканський собор. Догматична конституція про Церкву *Lumen Gentium*, § 8.

²¹ Професор історії Університету м. Анжер (Франція).

²² Ph. Blaudeau. *Alexandrie et Constantinople (451–491), de l'histoire à la géo-ecclésiologie: étude des modèles d'organisation religieuse de l'Empire romain d'Orient présentés par les Histoires ecclésiastiques de Zacharie le Rhéteur, Théodore le Lecteur et Évagre le Scolastique*. Paris 2000.

²³ Ph. Blaudeau. *Alexandrie et Constantinople, 451–491: de l'histoire à la géo-ecclésiologie*. Rome 2006; його ж. *Le siège de Rome et l'Orient (448–536): étude géo-ecclésiologique*. Rome 2012.

²⁴ Ph. Blaudeau. *Qu'est-ce que la géo-ecclésiologie?: éléments de définition appliqués à la période tardo-antique (IVe–VIe s.) // Costellazioni geo-ecclesiali da Costantino a Giustiniano: dalle chiese 'principali' alle chiese patriarcali: XLIII incontro di studiosi dell'antichità cristiana*. Rome 2017, c. 40.

ціль богословськи переосмислити географічну реальність Церкви, пропонуючи нові методологічні засоби такого переосмислення, відштовхуючись від реальної територіальної організації Церкви, без закорінення в минулому, а натомість беручи до уваги прогнозовані тенденції близького і далекого майбутнього. Очевидно, трактована так геоеклезіологія має віднайти певну кореляцію з теоріями і концепціями гуманітарної географії²⁵, котра здатна пояснити Церкву як географічний феномен. При цьому положення еклезиології мають надавати різним географічним форматам і виявам Церкви Христової богословський сенс.

Спробуємо трішки розвинути наведені вище думки. З географічного погляду, географічна реальність Церкви включає географічні утворення (об'єкти) і географічні відношення (зв'язки). Останні забезпечують формування і функціонування різноманітних географічних систем, сформованих розрізненими географічними об'єктами²⁶. Своєю чергою, географічні об'єкти умовно поділяють на три категорії: точкові, полігональні та лінійні (Рис. 2).

Точкові об'єкти Церкви представлені парафіями, душпастирствами, капеланствами, єпископськими осідками чи іншими адміністративними центрами. Очевидно, що парафія переважно має власну територію, тому не є строго точковим об'єктом. Однак із погляду помісної чи вселенської Церкви вона є цілком локальною, прив'язаною до храму, в який потоки вірян стікаються на літургію, дуже часто ігноруючи офіційні церковні межі. Точкові елементи рівня єпископських осідків є загалом дуже сталі, існуючи незмінно сотнями років, тимчасом як межі підлеглих їм територій-полігонів дуже нестабільні в географічно-історичному плані.

Полігональні об'єкти Церкви представлені єпархіями і митрополіями, дієцезіями й архиєпископіями, провінціями монаших згромаджень та орденів, автокефальними Церквами і сукупностями дієцезій у межах єпископських конференцій.

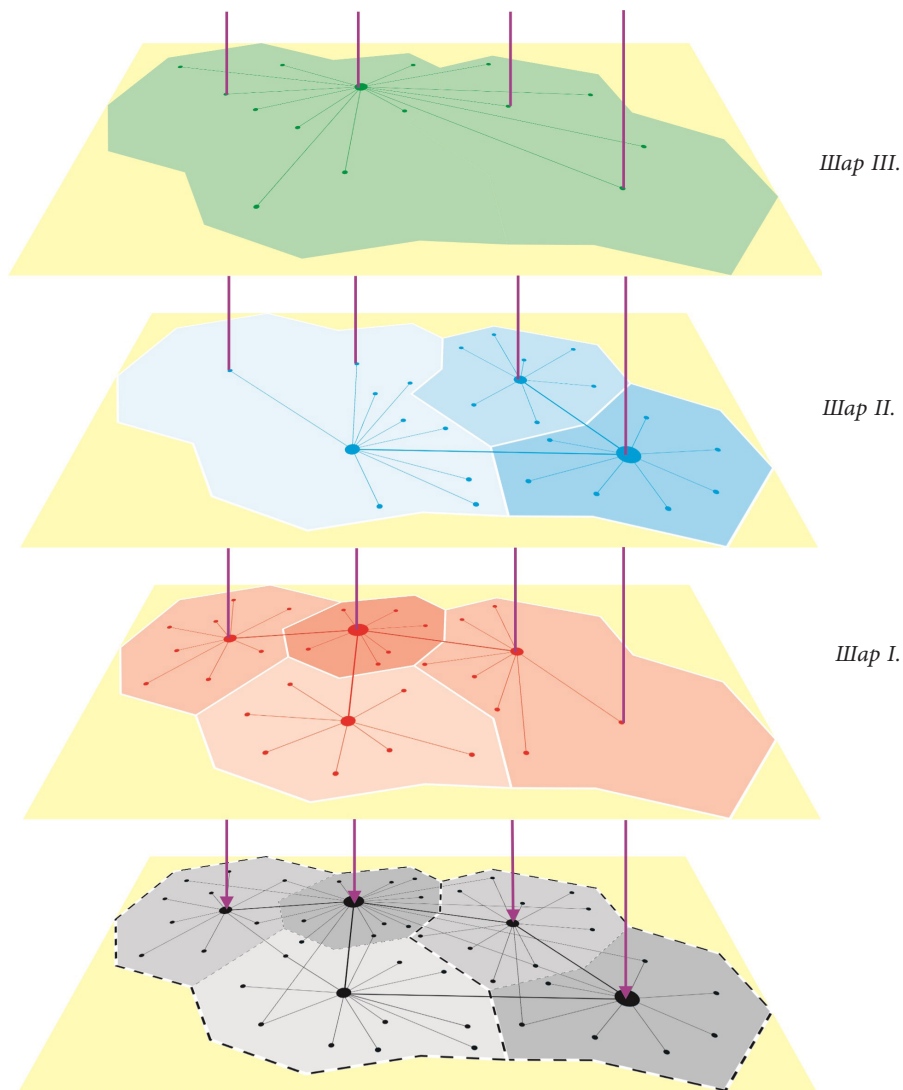
Лінійні географічні об'єкти Церкви бувають двох принципово відмінних типів. З одного боку, це різноманітні канали, потоки, лінії та напрямки комунікації і сопричастя, завдяки яким забезпечуються зв'язки між точковими і полігональними об'єктами, а з іншого – територіальні межі полігональних об'єктів: єпархій (локальних Церков), помісних Церков.

Реальність постмодерної Церкви значно ускладнена (Рис. 3) через зосередження на одній і тій же території численних елементів різних паралельних Церков і наявність між ними найрізноманітніших перехресних

²⁵ Наприклад, гравітаційні моделі територіальної взаємодії Гуффа; теорія центральних місць та полюсів росту Кристаллера, моделі територіальних систем Колосовського та ін.

²⁶ Шаблій. *Суспільна географія*, с. 340-341; *Les concepts de la géographie humaine* / за ред. А. Bailly. Malakoff 2015, с. 116-120; F. Varenne. *Théories et modèles en sciences humaines. Le cas de la géographie*. Paris 2017, с. 305-309.

Рис. 1. Вертикальна стратифікація Церкви як географічного феномену

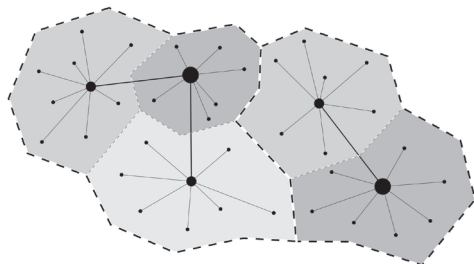
Шар III. Помісна Церква «В», представлена однією місцевою Церквою (єпархією).

Шар II. Помісна Церква «Б», представлена трьома місцевими Церквами (єпархіями).

Шар I. Помісна Церква «А», представлена чотирма місцевими Церквами (єпархіями).

Географічний простір (територія), у який проєктуються (співіснують) місцеві церкви різних юрисдикцій (конфесій): «А», «Б» та «В».

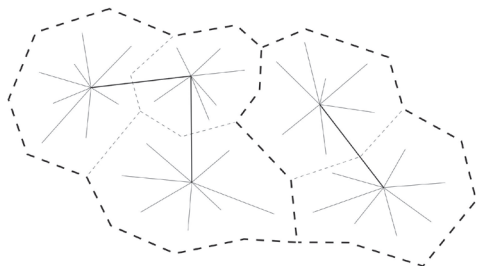
Рис. 2. Уявна географічна декомпозиція умовної Церкви

2.1. Географічна інтегральність уявної помісної Церкви

2.2. Полігональні об'єкти уявної помісної Церкви (єпархії – локальні Церкви)

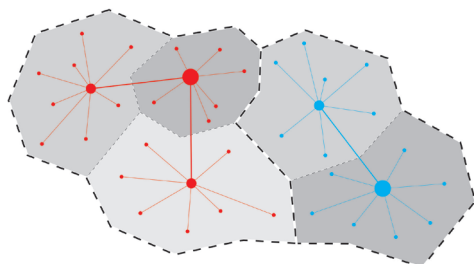

2.3. Лінійні об'єкти уявної помісної Церкви (межі, комунікаційні канали тощо)

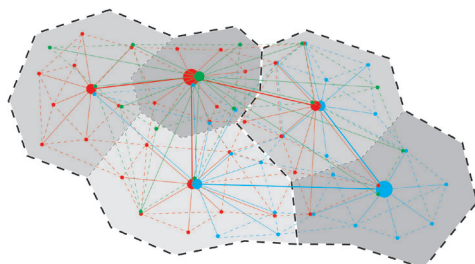

2.4. Точкові об'єкти уявної помісної Церкви (парафії, єпископські осідки)

Рис. 3. Трансформація структури Церкви як географічного феномену

3.1. Уявна модель модерної Церкви

3.2. Уявна модель постмодерної Церкви

зв'язків, які ламають традиційні уявлення про межі парафій, епархій, помісних Церков тощо. Іншими словами, тут власне і має місце вищезгаданий постмодерний перехід в еклезіології від ситуації, коли місце-*locus* трактувалося як цілковито заповнене виключно якоюсь однією місцевою (локальною) Церквою, до ситуації, коли місце-*locus* трактується як географічний простір, де можуть співіснувати декілька різних місцевих (локальних) Церков.

Церкви – це не так структури, як Божий народ²⁷, що справді надзвичайно переплетений між собою і при формуванні міжособистісних стосунків не послуговується категоріями церковних юрисдикцій. Маємо мішані сім'ї, різні форми літургійного співслужіння і харитативної співпраці навіть між структурами, котрі не мають наразі сакраментального сопричастя між собою, поділяємо єдине Хрещення, виявляємо любов і будуємо дружбу, спільно свідчимо Христа в секулярному світі – усе перелічене й багато іншого вказує на те, що в паралельних Церквах перебувають і діють радше окремі церковники, ніж загал народу Божого, який насправді плекає різні форми сопричастя навіть там, де воно обмежене структурно-єрархічним елементом Церкви²⁸.

Нова геоеклезіологія і старі богословські підвалини

Сучасна еклезіологія не має теоретично-богословської бази для того, щоб описати таку комплексність і багатовимірність постмодерної Церкви, хоч за принципом ікономії фактично визнає її легітимною²⁹. Наведемо кілька прикладів.

У Франції склалася ситуація, коли на одній і тій самій території діють три різні церковні юрисдикції РПЦ: Архиепископство західноєвропейських парафій російської традиції, Корсунська епархія та Західноєвропейська епархія Російської Закордонної Православної Церкви³⁰. Після створення ПЦУ представники останньої неодноразово заявляли, що вважають цілком допустимим співіснування в Україні двох православних Церков – Української і Російської, покликаючись на право на свободу віросповідання.

²⁷ *Lumen gentium*, § 9, 13.

²⁸ К. Говорун. *Риштування Церкви: вбік постструктуральної еклезіології* / перекл. з англ. О. Панич. Київ 2019, с. 196-198.

²⁹ Пор.: К. Говорун. *Мета-еклезіологія: хроніки усвідомлення Церкви* / перекл. з англ. О. Панич. Київ 2015, с. 165-166.

³⁰ Варто зазначити, що питання канонічного вдосконалення своєї присутності в Західній Європі Московський патріархат декларує як таке, що потребує подальшого обговорення. Див.: *Патриаршая и синодальная грамота о восстановлении единства Архиепископии западноевропейских приходов русской традиции с Русской Православной Церковью*. Москва, 3 ноября 2019 г.

У США Константинопольський патріархат представлено чотирма паралельними структурами: Американською архієпископією, Албанською і Карпато-Русинською єпархіями, а також трьома єпархіями УПЦ (Константинопольського патріархату). Сотні аналогічних прикладів можна знайти і в РКЦ. Жодна з конфесій, котрі декларують аномальність такої ситуації, не має стратегії для її нормалізації.

Отже, Церква Христова в географічному сенсі є мозаїкою різноманітних місцевих і помісних Церков, мереживом різноманітних територіальних утворень – лінійних, точкових, площинних, які творять найрізноманітніші еклезіальні ландшафти на всіх континентах³¹. Щоб не впасти у своєрідний географічний детермінізм, варто відшукати середники, завдяки яким вдалося б наповнити географічні вияви Церкви богословським змістом. У готовому вигляді таких середників нема. Однак чимало класичних еклезіальних підходів відкривають можливості богословського переосмислення нових географічних виявів Церкви.

Зокрема, цілий напрям євхаристійної еклезіології, започаткований Миколаєм Афанасьєвим, обґрунтовує, що кожне місцеве євхаристійне богослужіння вміщає всю повноту Церкви Христової. Іншими словами, кожна парафія – це повноцінний образ усієї Вселенської Церкви. Своєю чергою, основується на Павлових посланнях (пор. 1 Кор 10:16; 12:26-27), Афанасьєв і його послідовники стверджують, що Христос однаковою мірою реально присутній як у євхаристійних дарах хліба і вина, так і в євхаристійному зібранні Божого народу як такого, що визнала також Католицька Церква на II Ватиканському соборі³².

Значить, кожна географічно конкретна євхаристійна спільнота є єдиною, святою, соборною й апостольською Церквою в її повноті на підставі того, що Христос присутній там у повноті³³, якщо: 1) євхаристійна спільнота не є ізольованою, а перебуває в євхаристійній єдності з іншими такими спільнотами³⁴, що можемо назвати своєрідним горизонтальним сопричастям; 2) євхаристійне богослужіння є відкритим для всього Божого народу даного місця-*locus* і не є чієюсь приватною справою³⁵; 3) служіння Євхаристії очолює у прямиий чи опосередкований (через пресвітера) спосіб місцевий єпископ, що можемо назвати своєрідним вертикальним сопричастям³⁶. Деякі

³¹ Пор. *Lumen gentium*, § 8, 13, 18.

³² II Ватиканський собор. Конституція про літургію *Sacrosanctum concilium*, § 26, 41, 42; *Lumen gentium*, § 3, 11, 26.

³³ J. Zizioulas. *L'Être ecclésial*. Paris 1981, с. 191-192.

³⁴ Н. Афанасьєв. *Церковь Духа Святаго*. Москва 2005, с. 169-170.

³⁵ Н. Афанасьєв. *Трапеза Господня*. Киев 2003, с. 56, 63, 70.

³⁶ А. Шмеман. *Евхаристия: Таинство царства*. Москва 2018, с. 119.

богослови, зокрема митрополит Йоан Зізіулас, вважають останню умову визначальною, оскільки лише єпархію на чолі з єпископом розуміють як територіальну церковну одиницю, що містить повноту Церкви³⁷.

Цікаві ідеї для окреслення богословського сенсу різного роду географічних конгломератів, асоціацій, об'єднань церковних структур – як, наприклад, митрополичі округи, території єпископських конференцій – можна відшукати в різновиді євхаристійної еклезіології, відомому як еклезіологія сопричастя, зокрема у творах її ключового автора, Жана-Марі Тійяра. Загалом його ідеї зводяться до того, що всі над'єпархіальні утворення не є жодним чином над-Церквами і не можуть жодним чином обмежувати роль єпископа чи місію місцевої Церкви-єпархії, а покликані забезпечувати єдність місцевих Церков через різні формати вертикального і горизонтального сопричастя на основі принципів примату і синодальності³⁸.

Розвиваючи ідеї представників євхаристійної еклезіології, Тійяр наголошує, що лише локальна Церква – зокрема парафія, яка є зібранням осіб, котрі мають Хрещення і звершують Євхаристію – є географічною реальністю Церкви, її «тілесною територією»³⁹ в конкретному географічному місці⁴⁰. Лише локальна Церква може бути об'єктом безпосереднього сприйняття, натомість інші територіальні утворення в Церкві (церковні провінції, митрополії, національні Церкви) не піддаються безпосередній перцепції і є радше мисленими конструктами.

Взаємозв'язок між локальними Церквами і Церквою універсальною, глобальною чи вселенською Жан-Марі Тійяр пояснює категоріями сопричастя: Вселенська Церква як абстракція є сопричастям конкретних локальних Церков⁴¹. Присвячуючи чимало уваги еклезіальному примату локальної Церкви Риму, він веде мову про географічний прима́т Церкви Єрусалиму⁴². Водночас кожна локальна Церква у Тійяра є Вселенською Церквою для того місця, у якому вона існує⁴³.

На жаль, Тійяр залишився в рамках традиційного розуміння еклезіальної територіальності, наголошуючи на ексклюзивній прив'язаності ло-

³⁷ J. Zizioulas. *L'Eucharistie, l'évêque, l'Église durant les trois premiers siècles*. Paris 2011, с. 91н; його ж. *L'Être ecclésial*, с. 100-101.

³⁸ J.-M. Tillard. *Chair de l'Église, chair du Christ. Aux sources de l'ecclésiologie de communion*. Paris 1992, с. 76-78, 99-101; його ж. *Église d'Églises. L'ecclésiologie de communion*. Paris 1987, с. 356-358, 483-484.

³⁹ «Terre charnelle» у мові автора.

⁴⁰ J.-M. Tillard. *L'Église locale. Ecclésiologie de communion et catholicité*. Paris 1995, с. 42-45.

⁴¹ J.-M. Tillard. La catholicité de l'Église locale // *Revista Catalana de Teologia* 1 (1993) 206-208.

⁴² Tillard. *L'Église locale*, с. 30-33.

⁴³ Там само, с. 125.

кальної Церкви до певного географічного місця та відкидаючи будь-яку можливість створення церковних структур на основі прив'язки не до географічного простору, а до етнічних груп, як і можливість їхнього перетину в одному й тому ж географічному просторі⁴⁴.

Підсумки

Вважаємо, що надмірний наголос на територіальності Церкви так чи інакше був результатом переважання єрархічних чи структурних підвалин у територіальній організації суспільства, через що спільнота охрещених була позбавлена належної ролі в Церкві, поступаючись території як фактору легітимізації спільноти. Саме на підставі відношення до території Константинопольський патріархат і РПЦ висловили низку суджень про канонічність чи неканонічність УПЦ та ПЦУ. Однак у наш час функціонування суспільств реорганізовується за мережевим принципом, відповідно до якого визначальними є саме горизонтальні, а не вертикальні (єрархічні) зв'язки.

У цьому контексті співіснування на одній і тій самій території (в одному *locus*) кількох локальних Церков, переплєтених горизонтальними зв'язками, є цілком виправданим для Церкви форматом співіснування різних спільнот Божого народу, поєднаних різноманітними людськими міжособистісними взаєминами. Фактично Церква нині саме таким чином і функціонує, знаходячи формальне вирішення канонічних проблем через маніпуляції з титулуванням єпархій та єпископів. У такий спосіб начебто розв'язується проблема порушення принципу «одне місто – один єпископ», однак насправді відбувається ламання інших принципів, котрі стосуються єпископського уряду в Церкві.

Очевидно, що прийняття елементів нової еклезіології потребує:

- випрацювання низки непростих практичних питань, зокрема богословського переосмислення співіснування паралельних юрисдикцій не як допустимих за принципом ікономії, а як нової реальності Церкви *ipso facto*;
- віднайдення форматів спільного виконання місії євангелізувати паралельними юрисдикціями на одній і тій же території;
- розвитку помісного чи локального екуменізму на низах, який наважувався би на сміливіші кроки порівняно з тими, які робляться на глобальному рівні.

Реалії постмодерного, глобалізованого й секуляризованого географічного простору перетворюють Церкву на одну з маргіналізованих суспіль-

⁴⁴ Tillard. *L'Église locale*, с. 284-285.

них інституцій. Однак для того, щоб супроводжувати сакраментальною благодаттю своїх уже наявних вірних на шляху до Небесного Царства та здобувати собі нових членів через проповідь Євангелія (Мр 1:15), Церква повинна шукати не лише можливості, а й переваги, що випливають із таких нових географічних обставин. Очевидно, що внутрішня конкурентність між зосередженими на одному просторі місцевими Церквами йтиме на шкоду вищевказаним цілям.

Натомість Церква бачиться нам не як така, що намагається утримати певну планку в умовах хронічного відставання від суспільних тенденцій, а як така, що формує власні тенденції, котрі випереджують суспільні та надають останнім правильного напрямку. Саме тому визнання Церквою нових еклезіальних реалій, а не подальше дотримання застарілих правил минулих епох може успішно послужити її місії проповідувати Євангеліє та преображати світ.

Бібліографія – Bibliography

- Алфеев Иларион. Принцип «канонической территории» в православной традиции // *Информационно-аналитическая служба «Русская народная линия»* (ruskline.ru), 12 ноября 2019.
- Alfeev Ilarion. Princip «kanonicheskoy territorii» v pravoslavnoj tradicii // *Informacionno-analiticheskaya sluzhba «Russkaya narodnaya liniya»* (ruskline.ru), 12.11.2019.
- Афанасьев Николай. *Трапеза Господня*. Киев 2003.
- Afanašev Nikolaj. *Trapeza Gospodnya*. Kiev 2003.
- Афанасьев Николай. *Церковь Духа Святого*. Москва 2005.
- Afanašev Nikolaj. *Cerkov' Duha Svyatago*. Moskva 2005.
- Буцьора Ярослав. Канонічна територія Московської патріархії: аналіз сучасної російської православної думки // *Релігійно-Інформаційна Служба України* (risu.org.ua), 2 лист. 2019.
- Butsora Yaroslav. Kanonichna terytoriiia Moskovskoi patriiarkhii: analiz suchasnoi rosiiskoi pravoslavnoi dumky // *Relihiino-Informatsiina Sluzhba Ukrainy* (risu.org.ua), 02.11.2019.
- Говорун Кирило. *Мета-еклезіологія: хроніки усвідомлення Церкви* / перекл. з англ. Олексій Панич. Київ 2015.
- Hovorun Kyrylo. *Meta-ekleziolohiia: khroniky usvidomlennia Tserkvy* / tr. Oleksii Panych. Kyiv 2015.
- Говорун Кирило. *Риштовання Церкви: вбік постструктуральної еклезіології* / перекл. з англ. Олексій Панич. Київ 2019.
- Hovorun Kyrylo. *Ryshtovannia Tserkvy: vbik poststrukturalnoi ekleziolohii* / tr. Oleksii Panych. Kyiv 2019.

- Кирилл, патриарх Московский и всея Руси. Текст выступления на III Ассамблее фонда «Русский мир» // *Информационный портал Фонда «Русский мир»* (www.russkiymir.ru), 25. окт. 2019.
 Kirill, patriarh Moskovskij i vseya Rusi. Tekst vystupleniya na III Assamblee fonda «Russkij mir» // *Informacionnij portal Fonda «Russkij mir»* (www.russkiy-mir.ru), 25.10.2019.
- Ранця Ігор. Принцип канонічної території у православному віровченні та міжцерковних взаєминах // *Релігієзнавчі нариси* 3 (2012) 62-73.
 Rantsia Ihor. Pryntsyp kanonichnoi terytorii u pravoslavnomu virovchenni ta mizhtserkovnykh vzaiemynakh // *Relihiieznavchi narysy* 3 (2012) 62-73.
- Русская каноническая территория // *Saint Ambrose Foundation* (catholic-church.org), 4 нояб. 2019.
 Russkaya kanonicheskaya territoriya // *Saint Ambrose Foundation* (catholic-church.org), 04.11.2019.
- Турій Олег. Історичні аспекти поняття «канонічної території» // *Католицький суспільно-релігійний сайт «Credo»* (credo.pro), 29 жовт. 2019.
 Turii Oleh. Istorychni aspekty poniattia «kanonichnoi terytorii» // *Katolytskyi suspilno-relihiinyi sait «Credo»* (credo.pro), 29.10.2019.
- Холмогоров Егор. Геополитика канонического пространства // *Православное информационное агентство «Русская линия»* (rusk.ru), 20 окт. 2019.
 Holmogorov Egor. Geopolitika kanonicheskogo prostranstva // *Pravoslavnoe informacionnoe agentstvo «Russkaya liniya»* (rusk.ru), 20.10.2019.
- Чаплин Всеволод. Понятие канонической территории в межправославном, межхристианском и церковно-общественном контексте // *Интернет-журнал «Религия и СМИ»* (www.religare.ru), 9 окт. 2019.
 Chaplin Vsevolod. Ponyatie kanonicheskoy territorii v mezhpravoslavnom, mezhkhristianskom i cerkovno-obshchestvennom kontekste // *Internet-zhurnal «Religiya i SMI»* (www.religare.ru), 09.10.2019.
- Шаблій Олег. *Суспільна географія: проблеми теорії, історії та методики дослідження: у 3-х томах.* Львів 2015–2017.
 Shablui Oleh. *Suspilna heohrafiia: problemy teorii, istorii ta metodyky doslidzhenia: in 3 vols.* Lviv 2015–2017.
- Шмеман Александр. *Евхаристия: Таинство царства.* Москва 2018.
 Shmemann Aleksander. *Evharistiya: Tainstvo carstva.* Moskva 2018.
- Blaudeau Philippe. *Alexandrie et Constantinople (451–491), de l'histoire à la géo-ecclésiologie: étude des modèles d'organisation religieuse de l'Empire romain d'Orient présentés par les Histoires ecclésiastiques de Zacharie le Rhéteur, Théodore le Lecteur et Évagre le Scolastique.* Paris 2000.
- Blaudeau Philippe. *Alexandrie et Constantinople, 451–491: de l'histoire à la géo-ecclésiologie.* Rome 2006.
- Blaudeau Philippe. *Le siège de Rome et l'Orient (448–536): étude géo-ecclésiologique.* Rome 2012.

- Blaudeau Philippe. Qu'est-ce que la géo-ecclesiologie?: éléments de définition appliqués à la période tardo-antique (IVe-VIe s.) // *Costellazioni geo-ecclesiali da Costantino a Giustiniano: dalle chiese 'principali' alle chiese patriarcali: XLIII incontro di studiosi dell'antichità cristiana*. Rome 2017, 39-56.
- Jackson Darrell. Canonical Territory and National Security: Patriarch, President, and Proselytism in the Russian Federation // *Baptistic Theologies* 2 (2010) 59-81.
- Les concepts de la géographie humaine* / ed. Antoine Bailly. Malakoff 2015.
- Mahieu Patrice. *Se préparer au don de l'unité: La commission internationale catholique-orthodoxe 1975-2000*. Paris 2014.
- Prichodko Gregor. *La genèse de la notion de territoire canonique: Ier - XIIème siècle*. Paris 2015.
- Tillard Jean-Marie. *Chair de l'Église, chair du Christ. Aux sources de l'ecclesiologie de communion*. Paris 1992.
- Tillard Jean-Marie. *Église d'Églises. Ecclesiologie de communion*. Paris 1987.
- Tillard Jean-Marie. La catholicité de l'Église locale // *Revista Catalana de Teologia* 1 (1993) 205-215.
- Tillard Jean-Marie. *L'Église locale. Ecclesiologie de communion et catholicité*. Paris 1995.
- Varenne Frank. *Théories et modèles en sciences humaines. Le cas de la géographie*. Paris 2017.
- Zizioulas Jean. *L'Être ecclésial*. Paris 1981.
- Zizioulas Jean. *L'Église et ses institutions*. Paris 2011.
- Zizioulas Jean. *L'Eucharistie, l'évêque, l'Église durant les trois premiers siècles*. Paris 2011.

Ihor Rantsya

TRADITIONAL CANONIC TERRITORY
AND NEW POSTMODERN TERRITORIALITY: SOMETHINGS
ABOUT CURRENT GEO-ECCLESIOLOGICAL CHALLENGES

The author analyzes some territorial concepts of Ecclesiology, including the concept of canonical territory. He briefly discusses milestones in the evolution of the territoriality of the Church, paying attention to the territorial transformations in the Church provoked by the social processes of the post-modern era. He considers Geo-Ecclesiology to be a background for theological search. Based on the theoretical and methodological apparatus of humanitarian Geography, Geo-Ecclesiology aims at filling the specific forms of territorial organization of the Church with ecclesiastical meaning. The author suggests the need to shift the emphasis in Ecclesiology from territorial concepts to the concepts related to Baptism, Eucharist, and the idea of Church as a people of God, present in the Eucharistic Ecclesiology and Ecclesiology of Communion.

Keywords: Baptismal Ecclesiology, Geo-Ecclesiology, Ecclesiology of Communion, Eucharistic Ecclesiology, canonical territory, Postmodern Ecclesiology, territorial concepts, territorial transformations, territoriality of the Church, forms of territorial organization of the Church.